

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

Excursió al Ripollès y Alts Bergadà y Cardoner

DURANT ELS DIES 22 A 26 DE JULIOL DE 1903

(Acabament)

MONTANYES AVALL

Apuntava un dia de Sant Jaume ab un cel net, sense un núvol, prometent-nos que'ns enviaria tot l'esclat de l'ardent sol de Juliol.

A trench d'auba, després de pendre comiat dels companys més matiners, en Vintró y jo, acompanyats del guia y un ruch que'ns portava'ls farcells y màquina fotogràfica, sortírem de Gòsol aigües avall, en direcció S. Abans ens havíem proveït dels tant gustosos formatges que allí's fabriquen.

El ruch, que ja sabia'l camí, anava al davant, y nosaltres darrera el ruch, tot parlant de les impressions rebudes en l'escalada al Pedraforca, y de la bellesa d'aquelles montanyes. Arribàrem a la vora del caudalós riuet d'Aigua de Valls; l'atravessàrem per una palanca nosaltres, y'l ruch mullant-se les sabates, y pla y amunt, començàrem a pujar cap al Coll de Gòsol, aont el soroll d'una fonteta que raja al peu d'una petita pineda'ns convidà a beure aquella aigua fresca y regalada.

Com si'ns requés allunyar-nos d'aquell país, ens asseguerem a l'ombra dels pins. El ruch va comprendre les nostres intencions y's posà a pasturar com un xay l'herbey que pel collet hi havia.

Nosaltres, tot contemplant aquell hermós espectacle, sentírem certa fruïció en resseguir-lo ab la vista y anomenar els grandiosos cimals que s'oviraven.

A nostres peus hi teníem la vall, veyent, com en un *pessebre*, les casetes arredoçant-se al putxet de l'iglesia vella, com una pollada a l'entorn de la lloca. A l'esquerra s'hi alça la serra del coll de la

Mola, dominada al darrera per l'enlayrada de Costafreda; a l'enfront, al N., per damunt del poble y tancant l'horitzó, s'hi ovira la colossal, la grandiosa y imposita carcassa de la serrallada de Cadí, que s'aixeca a 2,600 metres en el cim de les Tres Canaletes, s'ajup a 1,700 en la collada de Josa y s'enaspra sobtadament pera formar el gegant del Cadí, el puig de la Canal Baridana, que, majestuós, s'enlaira fins a 2,638 metres.

Clixé de J. Vintó

PEDRAFORCA DESDE'L COLL DE GÒSOL

Seguint cap a la dreta vèyem el Collell, l'altívol y encinglerat Pedraforca (2,493 ms.), ab les serres que li serveixen de contraforts pel cantó de Gòsol, y a l'E. ens tanca'l cercol la serra d'Encija, en la qual s'hi encimala, a 2,319 metres, el puig de Cap Llichzet, que es partió d'aigües de les riveres de Saldes, de la d'Aigua de Valls y de la d'Aigua d'Ora, que naix a la Font del Pi.

Totes aqueixes serralades, coronades de tant gegantins cimals,

fan la sardana a l'entorn de l'alegroya vall de Gòsol; totes per ses vessants y cingles hi escorren y li envien llurs aigües, que may paren de rajar de les fonts del Gual, de la Roca, de la Moneda, del Vert, del Cristall, de la Plata, dels Abeuradors, l'abundosa y medicinal de Torrentsenta y les de la coma de Setfonts del Pedraforca; totes devallen al fons de la vall, pera formar el caudalós riuet d'Aigua de Valls, que hauria de considerar-se com el naixement del riu Cardoner o Cardener, ja que són les aigües més altes y més caudaloses de sa conca alta. Les que'n diuen Fonts del Cardoner, prop de cân Tet de Minguell y del poblet de Pedra y Coma, sota'l Port del Comte, darrera la serralada aont erem, ragen 600 metres més a fons, y la dèu d'aigua no es, ni de molt, tant caudalosa.

Distrets ab aquestes consideracions orogràfiques y hidrològiques, no'ns havíem cuidat del ruch, y ell, no fent cas de nosaltres, al sentir-se lliure en plena naturalesa y aprop del bosch, senti'l goig de la vida y de la llibertat, y'ns fugí: no's veyà enlloch.

El guia, esverat, s'aixecà y arrencà a córrer collet enllà, cridant-lo desesperadament. Nosaltres, reventant-nos de riure, corriem també al seu darrera. Se girà'l guia y ens digué:

— Sabeu que ha sigut això? Es que ha sentit la fortor de les someres que hi ha per aquestes masies.

Aquesta dita va servir-nos pera bromejar bon troç de camí.

A l'acabar d'atravessar el coll vam ovirar el ruch que començava a davallar la montanya, endinsant-se en un espès y esplèndid bosch de pins negres, pibets y faigs arrapats a la montanya ab les grapes de ses descolgades arrels. Era una delícia caminar per sota aquella grandiosa boscuria, tot davallant per les vessants, en una de les quals hi raja 'la rica y abundosa dèu d'aigua de Font Tomàs.

Desde allí s'ovira, com a vol d'aucell, atravesant la restellera de soques dels pins y la foscor de l'atapahit bosch, la lluminosa vall de Maripol, ab el poblet airosament posat al cim d'un turó rodejat d'espessa y verdejanta arbreda.

Caminant avall, se deixa a mà dreta'l corriol que s'enfila montanya amunt, pera atravesar la serra y baixar després a Pedra y Coma. Més avall se troba a la mateixa mà'l camí de Prat Formiu, s'atravessa el torrent de la Rasa de les Tarteres, se va caminant més de dues hores, y se surt d'aquella grandiosa ubaga, que comença a Coll de Gòsol y acaba al collet de les Planes, després d'enlairar-se sobtadament el camí.

Entre conreus de secà, caminant cap al S.SO., arribàrem a cân

Blanch, grandiosa pagesia que estaven endagant, emblanquant-la, adobant portes y finestres, posant la llum d'acetilè, netejant el barri, les corts y estables, tot això pera festejar un dels fets més importants en les cases pairals de lo que'n podriem dir l'aristocràcia d'espardenya de nostres montanyes. Un d'aquells dies se casava l'hereu, y tot l'enrenou era pera rebre solemnement a la jova, la que havia de contribuir a la perpetuació de la familia que desde sigles senyorejava aquell casal. Allí hi forem rebuts molt hospitalariament, obligant-nos a acceptar quelcom de menjar y beure.

No molt lluny s'hi troba'l poblet de Vilacireres, de qual fruita no'n poguerem menjar perquè, malgrat esser en Juliol, encara verdejaven. Per tots indrets s'oviraven homes, dònnes y criatures y alguns capellans que acudien als sòns de la campana cridant-los a missa major desde l'iglesia, que's veu posada a la banda més alta d'aquell aplech pintoresch de casetes.

Després de passar pel poble, el camí s'enfila cap al collet de la Pedra, passa després el de Felipó, pera sortir a vistes d'una altra vall. Allavors davalla sobtadament cap al torrent de la Rasa, passa tocant les cases del poblet de Corriu y arriba a Cap de Bals, de Vals o de Valls.

Allí'l torrent salta en grandió fall o cascada per un cingle que baixa cap a una fondalada d'estreta gorja. El camí se converteix en un grau pedregós y estret penjat a una reconada de la cinglera. S'atravessa a gual l'aigua, y segueix per aquelles fondes y interminables torrenteres de la Barata, aont el sol aquell dia hi queya aclaparador, quasi no deixant-nos caminar. Era tanta la calor que se sentia, que tot sovint baixava al torrent y ficava cap y mans a l'aigua, y sense aixugar-me anava fent via.

Al sortir d'aquelles clotades, l'horitzó s'aixampla y se'ns presentà al davant la vall de Sant Llorenç de Morunys o dels Piteus, qual poblet s'ovirava encara bon troç lluny.

El camí baixa altra volta cap al torrent, l'atravessa y s'enfila cap a l'iglesia de Sant Llehy. Torna a baixar, y per una ampla palanca atravessa'l Cardoner, que baixa de mà dreta del N., del poble de Pedra y Coma.

Ab un sol que estabellava les pedres començarem la pujada cap al poble. Se passa tocant la paret del molí-fàbrica d'en Monegal de Barcelona, y per entre caminals pedregosos s'arriba a Sant Llorenç.

Haviem caminat prop de sis hores, resistint una soleyada que'ns deixà atuits, ensopits y aclaparats.

Entràrem al poble per un portal y sota una volta fosca. Té Sant Llorenç un aspecte que'ns causà una impressió molt simpàtica. Com que sempre ha sigut amurallat y va tenir un període de prosperitat pera créixer, les cases hagueren d'enlairar-se, cobrir-se de voltes y

Clixé de J. Vintó

PLAÇA DE SANT LLORENÇ DE MORUNYS

extrenye-s els carrers, costaruts y empedrats de rochs. Tot això li dona tot l'aspecte d'un poble de l'Edat Mitjana.

La via més ampla que hi ha es la plaça, ab ses cases de tres y quatre pisos, y a dalt les grandioses golfes o porxadades de cara a mig-jorn, pera dipositar-hi les cullites.

Allí hi ha la fonda o, més ben dit, posada de càl Teco, aon nosaltres anàrem a parar. S'hi està molt bé. Hi ha un confort de

montanya molt recomanable. En Teco es un entusiasta catalanista y'ns rebé molt afectuosament, facilitant-nos la visita de tot lo que hi ha al poble.

L'iglesia, que havia pertengut a un convent de frares benets, es quasi de grans proporcions, d'istil romànich y té tres naus. L'altar major es d'istil barroch, molt carregat d'ornaments, però son conjunt ofereix un aspecte agraciat. En els altars de la nau dreta hi ha dos retaules gòtichs. A nostre entendre l'un es de mèrit regular. Al mig del bancal hi ha La Pictat, a l'esquerra'ls Sants Joan, Caterina y Pau; y a la dreta la Verge, Santa Eularia y Sant Pere; en el compartiment central, Sant Joan y Sant Miquel; al requadro de la dreta, Sant Miquel tirant ànimes condemnades a l'infern y un sant coronant una ànima pura; al de l'esquerra, una bonica composició de la cort del rey Herodes, aont el butxí presenta a sa filla el cap que acaba de tallar a Sant Joan Baptista.

Els trajos de tots els personatges representats són de l'Edat Mitjana y molt detallats. En el fons hi ha cases ab galeries o porxades en sa part superior, lo mateix que a les del poble. Els daurats són puntillats y algunes de les robes ab estofats d'or.

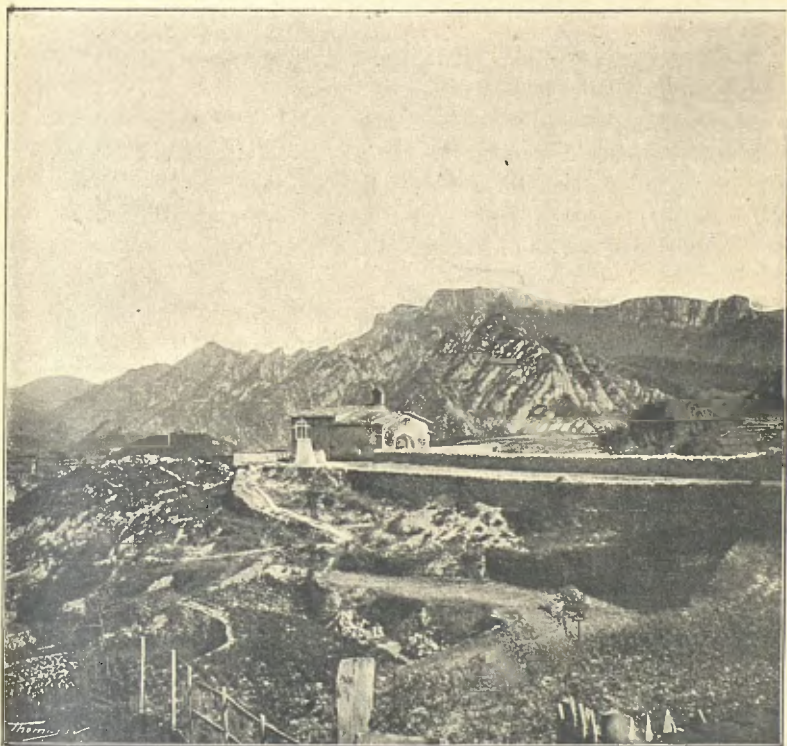
Al fons de la nau de l'esquerra hi ha la capella de la Mare de Déu dels Colls. Es una obra que sorprèn. Jo no hi vist en tot Catalunya una tant esplèndida fastuositat de l'istil barroch. Es feta al sigle XVIII. Al costat s'hi veu un retaule de la Visitació, ab guerrers, estatués simbolisant les quatre parts del món, àngels, Sant Miquel, l'Arca de Noé y l'Esperit Sant. A l'altar hi ha la Mare de Déu damunt d'un sócol de lleons y àngels y sota un temple. Tot això combinat d'una manera marejadora, ab una abundancia exuberant de figures, columnes, capelletes, ninxos, garlandes y cistelles de flors y de fruits, medallons y ornaments de tota mena.

Malgrat la confusió del primer moment, vaig estar una bona estona contemplant-la y vaig acabar per trobar-la de bon gust y va agradar-me.

En els medallons s'hi llegeixen les dates de 1784 y 1789. Les darrerries del sigle XVIII degueren esser de prosperitat pel poble, quan s'hi varen fer aquestes obres artístiques que deurièn costar importants quantitats.

Al costat de l'iglesia hi ha'l claustre, que's concix havia sigut d'igual istil que la fàbrica del temple, però avuy està molt desnaturalisat. Havia servit de sagrera. Al peu de la porta del carrer hi ha a terra la reixa que servia pera impedir l'entrada dels animals en lloch sagrat.

Donàrem un tom pel poble y sortírem pel portal de Solsona cap a la capella de la Pietat, situada a 500 metres de les muralles. El camí es ample y molt ben cuidat. Els fidels hi celebren el via-crucis, que's veuen posades a la paret y marges y al costat de la ermita, damunt d'un pedestal.

Clixé de J. Vintó

CAPELLA DE LA PIETAT

El serradet on radica la capella es una esplèndida miranda sobre aquella vall, tant hermosa com accidentada y pintoresca. Les serres que s'oviren al darrera de la capella són la de Busa, de formació y aspecte montserratí, y més al fons els cingles de la Mare de Déu de l'Hort.

La capella es d'estil gòtic. En tot el primer cos s'hi veu un atri o porxo, que s'hagué de tapiar per tots costats y tancar ab porta, pera evitar que a les nits servís de cau d'immoralitats y fins

refugi de mala gent. A un costat s'hi alça una espadanya. Exteriorment la capella es molt senzilla, però cal considerar-la com estoig d'una notabilíssima joia d'art català. Damunt de l'altar hi ha un dels millors retaules gòtics de nostra terra. Està molt ben conservat, ab son guarda-pols daurat, sobre bonichs dibuixos de relleu, pinacles y capsers d'afiligranat dibuix gòtic cobricelant cada compartiment.

El propietari y son fill, el nostre consoci senyor Rovira, mereixen una entusiasta felicitació pel cuidado ab que'l conserven, y cal esperar que son patriotisme farà que no'l deixin sortir de Catalunya, ja que es interessant pera l'història del nostre art.

Està fet a les darreries del període gòtic, entre'ls sigles XV y XVI. La plenitud de formes que revelen les figures diuen ben clar que l'artista que les ha pintades sent de lluny o d'aprop la vinguda del Renaixement.

Es molt interessant l'estudi de cada un dels compartiments del retaule, representant passos de la vida de Jesucrist y de Maria, perquè a una notabilíssima execució s'hi ajunta una meravellosa expressió en les testes y una gran traça en la composició. Son autor ha de figurar, sens dubte, com un dels artistes catalans més famosos del seu temps.

Com en la majoria de retaules gòtics, el gran quadro central es inferior en mèrit als demés: sembla com si a l'engrandir les figures s'enxiquís l'habilitat de l'artista. Hi està representada La Pietat, que dona nom a la capella. Als costats y al davant, agenollats y en actitud orant, hi ha'ls Piquers, el matrimoni fundador de la capella y que manà pintar el retaule. Són notables les figures de Nicodemus y Joseph d'Arimatea, ab el martell y estenalles a la mà.

El compartiment superior, o la casa de dalt, com es de consuetud, representa'l Calvari. Ens fixà l'atenció la manera d'esser tractat el nu del bon lladre, la detallada indumentaria dels soldats y l'expressió dels que's juguen la túnica de Crist, no als daus, sinó a les tres palletes, que aguanta'l que's troba davant de tot.

En el bancal atreu les mirades el quadret del Naixement. Es una escena enternidora y idíllica: la Verge y Sant Joseph, agenollats al costat del Jesuset, ab un xamós agrupament d'angelons en actitud d'adoració, sobresortint llurs llargues ales y nimbes d'or. En el paisatge del fons s'hi ovira un remat de xays ab llurs pastors y una serralada de montanyes que a ben segur representen les que encerclen aquella vall de Sant Llorenç dels Piteus.

En el compartiment de l'adoració, els reys van ricament vestits de

Clixé de J. de Rovira

RETAULE DE LA CAPELLA DE LA PIETAT

brocat y armini y porten daurades corones de gran fastuositat; el de la Resurrecció's fa notar pel detall de les armadures mig-ivals dels soldats y pel paisatge del fons; y el de l'Ascensió y el de la Vinguda de l'Esperit Sant, per lo ben entès arranjament y gran expressió de les figures.

Els quatre compartiments del costat se refereixen a la vida de Maria Santíssima.

El de La Visitació es el més hermós de tot el retaule. Es interessant la figura de la Verge Mare, plena de senzillesa y vestida ab elegancia y bon gust. Sa cosina Santa Isabel, habillada ab rica estofa de brocatell d'artístich dibuix, expressa ben clarament en son semblant l'admiració y l'alegría que sent al rebre la fausta nova que li comunica la Verge. Es una delícia l'hermosa figura de Sant Joseph, vestit ab lloba de rica estofa, folrada y enribetada d'armini. En son posat, en l'ingenua expressió de sa cara, en sa actitud al descobrir-se pera saludar a sos cosins els sants Zacaries y Isabel,

FRAGMENT DEL RETAULE

l'artista hi ha sabut fer-ne sortir tota l'humilitat y la bonesa de la venerable figura de l'espòs de la Mare de Déu. Els colors dels vestits, l'or dels nimbes, joyes y fresadures donen una gran fastuositat y riquesa a la pintura. Arrodoneixen tant hermós conjunt el típich detall de la casa mig-ival, ab sa porxada-galeria superior y el paisatge del fons.

Darrera la figura de Sant Joseph hi ha quelcom que no sabem endevinar lo que es: si una tenda de roba ab una franja de passamaneria en sa part superior o algun vehícol que hagi servit pera portar a la Verge.

Són notables també, per sos detalls d'indumentaria y mobiliari y l'expressió de les figures, els compartiments de l'Anunciació y el de la mort de la Verge. En aquest sembla haver-hi Sant Pere revestit ab ornaments papals.

El darrer es el de la Coronació de la Verge, en el qual, tant en la composició de l'assumpte, com en el dibuix y en la manera plena d'esser pintades les figures, es aon s'hi trasllueix més clar l'influencia de la manera de fer dels artistes del Renaixement.

Per totes aquestes consideracions creyem que'l retaule de la capella de la Pietat es una obra notable de la pintura gòtica catalana, no esmentada especialment fins ara pera que hi fixessin llur atenció'ls que's dediquen a estudiar les obres artístiques de Catalunya¹.

El senyor Rovira, que es un entusiasta de les coses de la terra, conserva també uns hermosos ornaments d'iglesia molt antichs, y a més recull datos y estudia documents pera escriure una monografia d'aquella comarca, que serà de gran utilitat, ja que donarà a conèixer íntimament un bell reconet de les més altes montanyes de Catalunya.

Si pot influir-hi quelcom la nostra excitació pera encoratjar-lo en sa tasca, digna de la més gran lloança, no dubtem gens en demanar-li que no deixi de publicar-la ben aviat, perquè serà molt ben rebuda y celebrada per tot-hom, y especialment pel CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Anant de Sant Llorenç a Pedra y Coma, a 35 minuts de camí, a la vora dreta del Cardoner, hi raja una font d'aigua sulfurosa, que com a medecina la prenen molts malalts que pugen a estiuejar en aquella pintoresca vall.

A trench d'auba del dia següent, muntats en matxos, llogats allí mateix, després de pendre comiat d'en Teco, sortírem envers Solsona, direcció O., pel camí de Coll de Jou, que passa tocant la capelleta romànica de Sant Cerní o de Santa Maria del Grau.

1) Escrites y compostes ja a l'impremta totes aquestes consideracions, pensàrem que no seria extrany que nostre amich y consoci en Joseph de Rovira y Cabanes, en ses investigacions, hagués trobat quelcom referent al retaule y a son autor. Varem escriure-li, y, ab una diligencia digna d'agrahiment, ens contestà ab fetxa 8 Desembre de 1904 (per aquesta y altres causes aquest número del Butlletí surt retrachat).

Ens diu el senyor Rovira:

«Ab molt de gust puch complaure-l en la pregunta que'm fa vostè, perquè entre les apuntacions fetes tot regirant papers y pergamins del nostre arxiu, hi tinch aquesta: *Joan Piquer, mercader de la vila de Sant Llorenç, feu construir, al preu de 150 lliures barcelonines, lo retaule de la Pietat al pintor Francesch Solibes, de Bañolas. Dia 17 mensis Julii 1480*».

Això es interessantíssim perquè'ns descobreix un nou gran pintor català antich del que fins ara no se'n tenia noticia y ens dona la data exacta de l'obra d'art que hem tingut el goig de presentar als nostres llegidors.

No hem volgut esmenar cap de les consideracions que ja estaven escrites y compostes, perquè són previsions que no's contradiuen en res ab la realitat del fet que després hem descobert.

Ho considerem tot això de gran importancia pera l'història de l'art català a l'Edat Mitjana.

Allí, al costat mateix de la capella, el camí s'enfila montanya amunt per un grau tallat en roca viva, y que en zigazaga va pujant fins a la Rocaforadada, un pas estret, llarch y alt obert en la roca. Es un veritable trenca-barrals, perquè un matxo carregat ab dues portadores o barrals no hi passaria sense esclafar-los contra abdues parets.

Erem al cim de la serralada dels Bastets, y aquell lloch es un bell esguart quasi a vol d'aucell sobre la pintoresca y accidentada vall. Allí, en aquelles comarques, al peu d'una serra, ja'n comença una altra: es un entortolligament de serralades. En algun lloch se distancien una mica, deixant entre elles algunes valls, però relativament són petites y semblen no tenir altra finalitat que la d'enfonzar-se pera fer més altes les montanyes.

L'eix principal de totes elles es la grandiosa serra de Cadí, allargament del Pireneu, que, començant als caps de Cervera y de Creus, segueix la direcció O. fins al davant de Puigcerdà, y allí, dessota'l Puigmal, se decanta al SO. pera endinzar-se cap a l'interior de Catalunya y començar la susdita serra de Cadí.

Es interessantíssim l'aspecte d'eixa serralada. Per son costat dret, al NO., se presenta alçant-se soperbament sola, quasi sense cap montanya que s'hi estrebi; s'ovira com una muralla immensa, encinglerada, inacabable; a sos peus hi corra la riviera del Segre tot atravesant les gemades valls de Cerdanya y Urgell alt, fins arribar al congost d'Oliana, aon la separa de les serres d'Arés y Cabó, en el gegantí serrat del Boumort, límit de les comarques del Pallars alt y de la Conca de Tremp, que s'oviren al O. de la serra dels Bastets, aont ens trobavem.

No es tant senzilla l'orografia del costat esquer d'aquesta serralada de Cadí, aont hi ha tot el país que haviem atravesat en nostra excursió. S'hi estreben grans serralades que s'allarguen cap al S. y s'entrellacen ab altres, formant un nus inestricable de montanyes.

Seguint avall la serralada de Cadí, passat el coll de Tosses, sota'l Puigmal, que divideix les aigües entre'l Segre (cap a la Cerdanya) y'l Fresser (a la vall de Ribes), se troben les montanyes de Castellar d'en Huch y coll de la Morolla, dividint les aigües per la vall del Mardàs cap al Fresser, y per la vall de la Pobla de Lillet cap als rius Arige y Llobregat, que s'ajunten dins de la vila.

Hi ha després la serra de la Greixa y l'enlairat Puigllançada (per ont hi salta'l Riutort), que separen aquella vall de la de Bagà. Per ella hi davalla'l riu Bastareny, que va a barrejar ses aigües ab

les del Llobregat, sota l'hostal del Frare, bon troç més amunt de Guardiola.

La serra de Gisclareny y Lluria separa la vall de Bagà de la del Gresolet, aont hi comença la rivera de Saldes, que porta ses aigües al Llobregat, prop de Guardiola, al costat de l'hostal del Collet.

Se troba després la serralada de Pedraforca, que, ajupint-se al coll de la Trapa, s'uneix ab la d'Encija, separant la conca del Llobregat de la del Cardoner. El riu d'Aigua de Valls, que comença damunt de Gòsol, passa prop dels poblets de Sorribes, Maripol y Moncau, pel peu de la serra d'Encija vessant occidental, y després de rodejar la serra del coll de la Mola y Costafreda entra a la vall de Sant Llorenç.

Com totes les que hem anat explicant, la vall de Sant Llorenç es voltada de grandioses montanyes. De SO. a N., damunt la serra, s'hi alcen el Puig Sobirà de Canalda (1,916 ms.), el gegantí turó del Cap de Querol (2,216 ms.) y el coll o Port del Comte. Per la vessant occidental d'aquesta montanya s'hi escorren els riuets de Canalda, d'Oden y de Cambrils, que, barrejant ses aigües sota d'aqueix poble, formen la rivera Salada fins a desembocar al Segre prop de la Basella.

Tanca l'horitzó, al NE., les serres d'Encija y Rasos de Peguera. En sa vessant S. hi ha la Font del Pi, naixement del riu d'Aigua d'Ora, que'l fan servir de límit en la divisió administrativa de lo que'n diuen províncies de Barcelona y Lleida. Aquest riu davalla paralelamente al d'Aigua de Valls, atravesa les serres y s'uneix ab el Cardoner entre Solsona y Cardona.

Cap a l'E. s'ovira un esplèndit panorama de montanyes ab successió de termes en aquelles valls y serres per ont hi passa'l camí que, per Llinàs, Castellar del Riu, Pla de Campillonch (aont hi ha'l tant anomenat Pi de les Tres branques), se va cap a Berga.

Al S. tanquen la vall de Sant Llorenç les serres de Busa y la dels Bastets, interessantíssim alçament geològich igual al del Montserrat, ab semblants agulles enasprades, cavalls bernats, conos acoblats com a canons d'orgues colossals, macisos grandiosos que mirats de lluny prenen formes de gegants y animalots fantàstichs. Tot això està resseguit en les esquerdes y reconades per mates de boix, animant-ho tot atapahits boscos y abundoses fonts.

Al parlar de les serres de Busa, sempre recordo a nostre respectable company d'excursions, al malaguanyat Arthur Osona, l'autor de les guies de quasi per tot Catalunya. Quan ens parlava d'anar a aqueixes serres, ab ses simpàtiques exageracions sempre'ns deya

que eren més dignes de visitar-se que les de Montserrat, per esser de formes més capritxoses, més altes y enasprades, més atapahides de vegetació y ab més fonts d'aigua fresca y regalada.

—Són tant encinglerades— me deya— que, quan les guerres del francès y dels carlins, els petits plans que hi han al cim servien de dipòsit de presoners, y ja podien deixar-se sols en trayent la palanca de fusta que anava del Capolat al Capolatell, perquè si algú provava de fugir moria estibat cingles avall.

Al mig de la vall, a 920 metres d'altitud, hi ha'l poble de Sant Llorenç. Pel cantó NO., per l'indret de Port del Comte, hi baixa'l riu Cardoner, que més avall del poble barreja ses aigües ab el riu d'Aigua de Valls, y tot seguit el Cardoner atravessa les serres de Busa per un estret y encinglerat congost sota mateix del santuari de la Mare de Déu de l'Hort, propietat d'en Monegal de Barcelona. Es un santuari de gran devoció en totes aquelles comarques y aont hi estiuejen algunes families de la terra baixa.

Després de dedicar una repassada a tot el terror que haviem vist, cavalcàrem altra volta dalt del matxo en Vintró y jo, y precedits del guia atravessàrem l'estret call de Rocafortada, pujàrem al serrat de Sòbol, anàrem seguint la serra d'en Cias, Prat de Cap d'Estaques, serrat de Coscoller, y arribàrem a Cap del Pla. Deixàrem la veritable montanya, y desde allí'l camí va baixant y baixant sempre entre boscos y cultius, tenint al davant, ben obert y lliure, l'ample espay damunt quasi tota la terra baixa catalana.

Ben béns feya l'efecte que veniem de sigles enrera, que baixàvem d'un castell roquer cap a la plana. El panorama era grandíós: ens-e semblava immens; el nostre camp de visió a mà esquerra començava ovirant el vell Montseny y el pintoresch Montserrat, y a la dreta s'endinsava fins a Aragó per damunt dels cims de Turp d'Oliana, les serres de Sera, d'Ares, el Boumort, les serres de Rialp, y més aprop les cingleres de Vilamala.

Cap a endavant la vista's passejava per una successió inacabable de serralades, que una darrera l'altra, com onades d'un mar petrificat que van fins a l'horitzó, aont ens semblà endevinar-hi les serres de la Llena, de Prades y les de Mestrat, limit de Catalunya, Valencia y Aragó.

Al sortir de Cap del Pla, aont hi ha enforçament ab la via que va a Oliana, anàrem seguint el camí que sempre careneja. Passàrem per davant l'esbelta ermita gòtica de Lladurs, que té espayós porxo al davant y espadanya damunt la fatxada.

Davallant sempre arribàrem a la vista de Solsona, y allavors el

camí s'enfonsa a un torrent que va a parar a la ribera de Solsona o riu Negre, aont hi queya un sol aclaparador.

A Solsona, malgrat haver-la visitat altres vegades, mentres ens preparaven el dinar a la Posada Catalana, varem visitar novament l'interessant Catedral, la preciosa imatge de la Verge, els bellíssims sepulcres gòtics del claustre, les hermoses cases gòtiques com la d'Aguilar y la típica capella del mig de la plaça.

A primeres hores de la tarda anàrem en tartana cap a Cardona, y allí poguerem contemplar una vegada més el cèlebre castell y visitàrem l'iglesia, aont hi ha una taula del Renaixement, que no poguerem contemplar bé a causa de la poca llum que hi havia. Creyem que es digna de que la vegin els experts en obres d'art. També varem visitar les hermoses sepultures dels Cardones, aquella dinastia de nobles catalans que ocupen sempre un lloch eminent al costat dels nostres grans reys en els temps gloriosos de la nacionalitat catalana.

A la nit, invitats pels amichs que tenim al poble, varem assistir a una vetllada literaria que la Joventut Catòlica donava en obsequi del senyor bisbe, que's trobava allí de visita pastoral. Ens varen presentar a S. I., que, al parlar-nos, va dedicar grans lloances a l'obra del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

A la matinada següent, abans d'apuntar l'auba, el cotxe-diligencia, seguint la carretera que voreja'l Cardoner, ens portà cap a Manresa, aon, després de saludar a n'alguns amichs, pujàrem al tren que va portar-nos a Barcelona, plenament satisfets de tant hermosa com sensacional excursió y reconfortats ab els grandiosos espectacles de les pintoresques montanyes que'ns fan estimar cada vegada més a la nostra Catalunya.

PERE PAGÈS Y RUEDA

LO VALLÈS

(Continuació)

Més posteriorment se formà'l partit judicial de Sabadell, partint de Tarrassa; y d'aleshores ençà no s'ha fet cap altra divisió; però devem advertir que alguns pobles de la part del Montseny foren agregats al partit judicial d'Arenys de Mar, quedant d'aquesta manera la comarca del Vallès esquarterada en els quatre partits judicials següents:

DISTRICTE JUDICIAL D'ARENYS DE MAR: Comprèn els 9 Ajuntaments següents (del Vallès): Campins, Gualba, Montnegre (Batlloia y Fuirosos), Olzinelles (Vilardell), Sant Celoni, Sant Esteve de Palautordera, Santa Maria de Palautordera, Vallgorguina y Villalba Sasserra (ab Trentapassos).

DISTRICTE JUDICIAL DE GRANOLLERS: Comprèn els 31 Ajuntaments següents: Granollers, Atmetlla, Aiguafreda, Bigues, Caldes de Montbuy, Canovelles, Cardedeu, Cànoves, Castelltersol, Fogàs de Montclús, La Garriga, Llerona, Llinàs, Lliçà de Munt, Lliçà de Vall, Martorelles, Mollet, Montseny, Montmany, Montmeló, Montornés, Palou, Parets, La Roca, Sant Antoni de Vilanova de Vilamajor, Sant Faust de Capcentelles, Sant Feliu de Codines, Sant Pere de Vilamajor, Sant Quirse de Safaja, Santa Eulalia de Ronsana y Tagamanent.

DISTRICTE JUDICIAL DE SABADELL: Comprèn els 12 Ajuntaments següents: Sabadell, Barberà, Montcada, Palausolitar, Polinyà, Ripollet, Santa Perpètua de la Moguda, Sant Cugat del Vallès, Sant Esteve de Castellar, Sant Quirse de Tarrassa, Sardanyola y Sentmenat.

PARTIT JUDICIAL DE TARRASSA: Comprèn els 12 Ajuntaments següents: Tarrassa, Castellbisbal, Gallifa, Matadepera, Olesa de Montserrat, Rellinàs, Rubí, Sant Llorenç Savall, Sant Pere de Tarrassa, Ullastrell, Vacarisses y Viladecavalls.

D'aquesta manera queda desnaturalisada la que fou comarca-tipo de Catalunya, destruint ab quatre cops de ploma lo que's necessitaren sigles y sigles incalculables pera formar-se; lo que cent generacions respectaren y no pogueren borrar, ha sigut dividit per un sol home ab la pretenció de fer-ho desaparèixer; però, malgrat totes les divisions y sub-divisions que puga inventar la geodesia oficial, la comarca del Vallès viurà, com totes les altres, en el cor del poble, y el dia que Catalunya torni a esser mestressa de sa propria casa, elles seràn la basa d'una bona divisió administrativa y judicial, esborrant les actuals, dèbils ratlles sobre l'arena, que per res poden anular les altives montanyes formades per la mateixa providencia.

FETS HISTORICHS

Lo tema a que devem concretar-nos nos obliga a parlar solament dels fets històrics que interessan a tota la comarca del Vallès, prescindint dels que són purament locals.

El Vallès, a causa de sa posició geogràfica, havia de cridar forçosament l'atenció de quants volguessin dominar en Catalunya, puix quan la tàctica militar no estava tant avançada, havia d'esser, sens dubte, la clau de l'alta montanya y del litoral. Assegurat lo Congost y el pas del Llobregat, podia resistir-se ab aventatge qualsevolga invasió de l'interior.

Per això veyem que tots els que s'han volgut apoderar de nostra terra han procurat assegurar-se de primer del Vallès.

Ja havem vist, a l'invasió dels Romans a Catalunya, que'l Vallès estava habitat per la raça anomenada després dels *Castilans*, la qual, com les altres, oposà enèrgica resistència als invasors; y si havem de creure lo que diuen los autors llatins citats en altre capítol (1), al fer referencia als castells de les montanyes de la costa, aquella raça se mantingué ab relativa independència en lo fons dels seus boscos, molestant continuament als pobladors de la costa.

Sots lo jou de l'Imperi s'apagaren les lluites de l'independència ibèrica; però no's creguí que aquest jou fos una absorció completa de la naturalesa y manera d'esser del poble indígena, no: lo concepte de l'Estat que tenien los polítichs romans era massa superior pera que no respectessin les costums y la manera d'esser de les regions que tenien verdader caràcter y particular fesomia, arribant fins a deixar en moltes d'elles sos reys, sos capdills y sos particulars governs polítichs, especialment en temps de la República. Roma s'accontentava en romanisar les principals ciutats que ella mateixa havia colonisat y engrandit, deixant a les demés comarques l'ús de ses privatives lleys y administració particular.

Per això, encara que començà per Catalunya l'època romana, s'ha de suposar, com diu un historiador de casa (2), que continuaren existint més o menys virtualment les regions històriques dels Ilergetes, Lacetans, Ausetans, Castillans, etc., apareixent ab lo caràcter de tals en alguns fets polítich-militars, y constituint lo nirvi del nostre poble, qui havia de durar més que la dominació que se li havia imposat.

Pacificat el Vallès, los romans s'esforçaren en enriquir-lo, construint una gran via militar quals troços encara's coneixen, la qual, passant vora Granollers, anava cap a Montcada, on girava envers Sant Cugat del Vallès, pera anar a atravessar lo Llobregat a Martorell.

(1) *Primers pobladors del Vallès.*

(2) Aulestia: *Historia de Catalunya.*

En aquella època tota la comunicació de les Galies a l'Espanya, passant per Catalunya, devia fer-se pel Vallès, puix encara no estava obert pera'l trànsit lo pas del Llobregat, y d'aquí la necessitat de tenir aquesta comarca assegurada y de que César fundés lo *Castell Octavià* en lo lloch que ocupa avuy la vila de Sant Cugat.

Lo nom de Granollers, de *Granularia*, pera'ls partidaris d'eixa etimologia, que significa graner, per esser-ho de tota la comarca; el de Llerona, *Laurona*; el mateix del Vallès, *Val-les*, y molts altres, proven la dominació romana.

Són també datos incontestables de l'afició que'ls romans tingueren a eixa comarca les senyals que deixaren en diferents pobles com Tarrassa, l'antiga Egara, La Garriga y Caldes. Los romans s'esmeraren en fer d'Egara una ciutat important, concedint-li'ls honors de ciutat municipal, adornant-la ab monuments y làpides, dels quals, per sort, ne tenim encara restos. Fou sens dubte Egara la primera y més capdal població del Vallès, y pot-ser de molta altra terra.

Tant La Garriga com Caldes foren escullides pels romans per ses aigües termals y delitosa situació. En abdues poblacions s'han trobat importants restos que proven la veritat de nostra afirmació.

Pels descobriments que tots los dies se fan, se coneix que quasi tot el Vallès estava poblat de *villas* romanes o cases de camp, lo que no'ns ha d'extranyar atesa la fertilitat d'aquesta comarca, aleshores poblada de boscos seculars, y la proximitat de les aigües termals, tant rebuscades pels nobles romans.

No havem trobat d'aquesta època cap fet important en que hi prengué part la comarca del Vallès, puix si bé hi ha hagut alguns escriptors (1) que diuen que'l Vallès estava aliat ab els Cartaginesos y que tingué de sofrir la sort dels vençuts en la crudel guerra que's feren abdós rivals, l'història no'n diu res de cert. La causa de tals suposicions y fantasies prové de que, tant los Layetants com los Castellans (Vallès) no prengueren part en l'alçament contra Aníbal a son pas cap a Roma, com han suposat en Pujades y altres, perquè la crítica moderna, apoyada en rahons irrefutables, demostra que Aníbal passà molt allunyat de la costa y sols combaté, segons testimoni de Libi (2) y de Polibi (3), ab els Arenosis y Andosins (Ausetans).

Però no's crega, perquè l'història no'n cita cap fet, que'ls Cas-

(1) Salarich: *Guia Cicerone de Barcelona á Vich*.

(2) *Historia Romana*, II. XXI.

(3) Ll. III, pl. 142.

tillans y demás pobles perdessin sa fesomia y existencia regional o comarcal, no: s'encarreguen de demostrar-nos lo contrari los Tarragonins y Ilergetes, en el regnat de Vespasià (69-79).

Com a altra prova de que'ls antichs pobles no desaparegueren del tot, pot citar-se'l fet de que aixís que finia l'últim ressò de l'existència dels pobles independents, Ilergetes, Lacetans, Ausetans, Castellans, etc., s'ou la veu dels *Bagaudes* reclamant llur autonomia, pera anar-la trasmetent, com els ecos de les montanyes que'ls donaven refugi, fins als albors de la reconquesta, en que altres generacions més afortunades poden guanyar-se l'independència ab lo ferro de ses armes y lo coratge de son pit. «La tradició de llibertat regional no's pert may en nostra terra: ella es lo signe característich de la nacionalitat ibèrica-catalana.»

Totes les circumstancies fan creure que al desaparèixer l'imperi romà aparegueren altra vegada les antigues nacionalitats, y ab elles la que es objecte del nostre estudi.

Los pobles del Nord, ab llur gran avinguda, també s'introduïren en el Vallès, però tingueren de regar-lo ab llur sang abans de poder habitar-hi. Aixís veyem que quan tota Espanya obehia a la veu dels reys goths, los de Tarrassa o d'Egosa o d'Egara, que aquest era son nom ibèrich, se mantenien lliures y independents en ses montanyes, no sucumbint a Leovigild fins a l'any 574, quan ja tot Catalunya se preparava a ajudar l'alçament del seu fill. En Marca (1) atribueix el fet comptat pel *Viclarenses* als d'Egara, y en Caresmar (2) als d'Ager, guiat per la similitut del nom. Lo cert es que de lo dit pel *Viclarenses* no's pot assegurar res de cert, puix diu: «(571) Leovigildus rex Aregenses montes ingreditur Aspiriura loci seniore[m] cum uxore filiis captivos ducit, opesque ejus loca in sua redigit potestatem». No sabem les rahons que tindria en Pere de Marca pera referir lo fet al territori del Vallès, com tampoch los d'en Caresmar pera fer-ho ab lo d'Ager, si bé coneixem prou l'afició d'aquest últim a tot lo d'aquest territori. No tenint cap dato en contra, creyem que no està fòra de lloch el defensar l'opinió del primer, donant als *Castellans* la gloria d'haver sigut los darrers en sometre-s als Goths. Orgullosos poden estar los vallesans d'esser los descendents dels que no cediren sinó a Leovigild, y que, ab tot y formar un petit poble en lo cor del país, conservaren y guardaren lo nom de la patria, malgrat les invasions dels Romans, Goths y Alarbs.

(1) *Marca Hispánica*, cap. XXVII, VI, col. 217.

(2) *Carta al Barón de la Lunde*.

En Sanpere y Miquel (1) diu que'ls Goths «may pogueren com conquistadors de nostra terra, que, fortament romanisada y catòlica, protestava un y altre dia contra'ls germànichs y l'arrianisme. Sigles durà la dominació gòthica, més sigles durà també la resistència del país; y quan ab l'abjuració de l'arrianisme'ls Goths s'acostaren als catalans, los Alarbs havien ja arribat davant de Ceuta, la ciutat del comte D. Julià».

Som de l'opinió d'en Sanpere, però no d'una manera tant absoluta, puix nosaltres creyem que'l Vallès resistí'l jou dels Goths; però, un cop sotsmès, aquests se barrejaren ab la raça dels *Castillans*, formant un nou tipo més fort y enèrgich que l'anterior. ¿D'on haurien vingut, de no ser aixís, les tradicions y rondalles de marcadíssim color germànich, tant característiques del Vallès? Vegi-s lo molt publicat referent a n'això y se convencerà tot-hom de lo exagerat que estigué en Sanpere y Miquel al negar tota influencia germànica en la comarca del Vallès y en tot Catalunya pel sol fet de no trobar arrels gòtiques entre'ls noms dels pobles catalans.

Altres datos hi ha que comproven nostres afirmacions. Fa poch anys, diu l'enamorat del Vallès (2), que un moço de pagès de casa en Feu de Santa Eulalia, seguint un rierany que les continues pluges havien obert pel mig d'un bosch, vegé en la margenada una cosa lluenta. Ab lo mànech de l'eyna ho desenterrà y va trobar-se ab un cercle d'or del qual penjaven unes medalles cap avall, entre les que recordava que hi havia una M; desenterrà més y trobà un cap de mort y òssos. Havent-lo portat a vendre a Granollers, l'argenter lo va pesar, y li donà del pes sol divuyt unces d'or. Qui recordi les corones visigodes de la font de Guarrazar, en Toledo, trobades en 1858, compendrà desseguida que allò, ja per l'art y l'istoria, no era menys que una corona goda com la de Recesvint o de Sonnica.

La troballa d'una daga d'or macís ab pedres incrustades y d'algunes monedes, acaben de provar l'estancia dels Goths en el Vallès; però'l dato més important es l'establiment del bisbat d'Egara, que'ns demostra l'importancia d'aquesta comarca y lo poblada que estava en aquesta època quan devia eregir-se en bisbat independent.

La torrentada sarrahina passà pel Vallès arrasant-ho tot; però la tradició diu que quedaren en peu, com roures centenaris batuts

(1) *Toponomàstica catalana*.

(2) Maspons y Labrós: *Anuari de l'Associació d'excursions catalana* (1882).

en va per la tramontana, los castells d'Egara y Montcada; y allí'ls valents fills del Vallès feyen onejar lo penó de la creu y començaven a pensar en la reconquesta ajudats pels seus germans que, amagats en los cims de Sant Llorenç del Munt, Sant Miquel del Fay, Congost y Montseny, estaven al cobert de qualsevol atac. Un grapat d'homes podien resistir, tal com estaria aleshores el terrer, al més poderós exèrcit.

Lo cert es que'l poble alarb va deixar molts poch records en el Vallès, lo qual demostra que prompte se'n vegé expulsat per les armes cristianes. Sols queden algunes tradicions bastant infundades, com es la de la desgraciada batalla del pla de Rovirans o Matabous, prop de Caldes de Montbuy, en que fou derrotat lo comte Borrell, segons diuen Carbonell, Diago, Feliu y Pujades, seguint algunes cròniques antigues; però ni'ls historiadors catalans més antichs, com són los de Ripoll, ni'ls mateixos alarbs, publicats pel senyor Conde, ni cap escriptura de l'època, fa referencia a n'aquell desastrós fet y a la mort de Borrell en el castell de Gantha, si bé tots confirmen les grans desgracies y devastacions que sofrí Catalunya, y principalment Barcelona, durant la vida del dit comte Borrell.

Pot fer-se també esment de les tradicions referents a l'arrasament d'Egara, que desde aleshores prengué'l nom de Terrassa, *terra-rassa*; y la de la cova del moro en Vallderrós, en la qual el rey mahometà, expulsat de Montbuy, se feya dur lo tribut de les cent donzelles, fins que una llum baixada del cel les salvà.

L'entrada de l'exèrcit franch y expulsió completa dels alarbs, diu el ja citat senyor Maspons, forma una altra etapa de la comarca que'ns ocupa.

Tres noms proven per allí aont aquell va entrar-hi: tant cert es que ni les coses més petites poden despreciar-se pera l'història. Al finir la plana de Vich vers lo Vallès s'hi troba un poble que's diu Tona, en lo qual gayre bé tots els cognoms són Vallossera. Cap a munt, a dalt de la serra, s'hi troba un punt que s'anomena Serradossà; més enllà, en la vertent de La Garriga, un pla que's diu *la Batalla*, en lo qual s'hi troba gran munió d'òssos. Ara bé: no podent baixar los cristians pel fons del Congost, que es per ont avuy passa la carretera de Vich, perquè tots haurien rebut allí la mort, es indubtable que anaren a pujar per dalt de la serra, com també s'ha fet alguna vegada en les últimes guerres, que'ls Alarbs hi acudrien a atacar-los, y que uns y altres, abdós exèrcits, sembraren d'òssos la vall per on los cristians pretenien entrar, Vallossera, vall d'òssos;

lo cim de la serra on lliuraren altra batalla, Serradossà, serra d'òsos; y lo punt ont hi ha quedat encara'l nom de *Batalla*, per on baixà al pla.

Allí, en lo tercer lloch, que es a càn Valls de Monteugas, sota Tagamanent, Carlemany, que per tot allí on passava deixava senyals de sa religiositat fent edificar iglesies, hi construhí una capelleta que's té baix l'advocació de Sant Cristòfol y en la qual se diu que's conservava una campana, malaguanyadament fa uns quants anys robada, en que hi havia una inscripció que deya: *Carolus Magnus me fecit*.

Expulsats los Alarbs gracies al concurs de l'exèrcit franch, tornà a renèixer l'esperit d'independencia de la nostra gent, qui no pogué sofrir lo jou, per dolç que fos, del conqueridor franch, y es revelà contra'ls seus auxiliars.

Les cròniques franques citades per Romey diuen que's posà al davant de l'alçament dels catalans contra'ls Franchs un tal Aizon, de llinatge goth, qui havia estat en la cort de Carlemany; s'apoderà d'Ausa y Roda, y gracies a l'auxili de l'emir de Córdoba s'internà per la Cerdanya y el *Vallès*, arrassant tot lo que era favorable als Franchs.

Romey tradueix *Vallensem* per Vallespir, fixant-se, sens dubte, en la radical y en l'aproximació d'aquesta comarca a la Cerdanya; però es indubtablement el *Vallès*, proper a Barcelona, on dominaven los Franchs, puix del text d'Eginhard, en sos *Anales*, se desprèn clarament que la sublevació fou general y en abdós extrems: «*Ceritaniam et Vallensem rapinis atque incendiis quotidie infestabant... vastatis Barcinonensium ac Gerundensium agris...*», etc.

En Bofarull (1) es també d'opinió de que la comarca del *Vallès* s'alçà com una colectivitat contra la dominació dels Franchs.

Assegurada la conquesta y l'independencia de la renaixent Catalunya, començaren los dies de pau y benhaurança, tornant-se a repoblar les abandonades comarques; però les revoltes dels Alarbs trencaven de tant en tant la tranquil·litat dels cristians. A una d'aquestes incursions fa referencia la citada tradició del pla de Matabous.

En Zurita diu que, després de la derrota, el comte Borrell se refugià en les montanyes de vora Manresa, que serien probablement les de l'alt *Vallès* y el Moyanès, y desde allí cridà a tots los cristians, prometent, als qui volguessin ajudar ab armes y cavalls, grans llibertats y franqueses pera ells y els seus successors (2).

(1) *Hist. Crit. de Cat.*, vol. II, pl. 138.

(2) *Anales de la Corona de Aragón*, lib. I, vol. IX.

Es de suposar que'ls valents montanyesos qui en tant apurada situació acudiren a la veu del comte, proporcionant-li'ls medis de pendre la revenja de sa derrota, foren los caps de les *masies*, gent guerrera y robusta, descendent dels farrenys *castilans*, y que per sa influencia podien ab gran facilitat provocar un aixecament de tots los homes aptes pera agafar les armes. Per això s'ha recordat que *paratge* es lo mateix que lloch o estancia, lo que es igual a dir que eren los *homes de paratge* persones importants y molt respectades en llurs territoris respectius.

Los homes del Vallès acudiren a ajudar al vençut comte? Cap dubte hi ha que sí, puix encara que'ls documents no'n diuen res, totes les circumstancies fan creure que ells foren los primers; aixís ho suposa també'l distingit historiador Coroleu (1).

Expulsats definitivament los alarbs de tot Catalunya, lo sentiment religiós que feya dels cristians uns hèroes en el combat, se manifestà exuberant en el Vallès, omplint-lo de temples y alegòriques tradicions. Deixant aquestes per altre capítol, citarem dels primers: la capella bizantina de la ja anomenada casa Tarrés de la Garriga, aon fou enterrada Xixilona, filla del comte Jofre; l'iglesia de Sant Feliu de Canovellas, la de Llerona, la de Reixach, la renovació de les de Tarrassa, la gran fàbrica de Sant Cugat, la de Sant Llorenç del Munt, la de Sant Miquel del Fay..., etc. Donen totes elles idea de l'esperit religiós que començà a amparar-se del Vallès. La senyoria d'aquesta comarca se l'endugueren tres monastirs, Sant Cugat del Vallès, Sant Miquel del Fay y Montalegre, puix lo feudalisme que en Pella y Forgas anomena *laich*, hi feu poca estada y may tingué gran importancia. Sols lo castell de Montcada extenia sos dominis per una petita part del baix Vallès, y por dirse que junt ab lo de Tagamanent eren los únichs castells roquers de la comarca; los de La Roca, Montornés, Bell-lloch, Montbuy, Plegamans, Sentmanat y Sardanyola, que eren molt baixos, y alguns com aquests tres últims, ja quasi a la terra plana, tingueren poca vida feudal, passant a formar part de les possessions dels comtes de Foix (2).

Ab tot y l'esperit religiós que informava als habitants del Vallès y del predomini que en ell adquiriren los citats monastirs, se mostraren sempre independents y moltes vegades contraris a l'esmentat

(1) *Apuntes para la historia de Granollers.*

(2) Ch. Baudouin de Mony: *Relations des Comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencement du XIVe siècle.*

predomini, caricaturisant als frares en algunes rondalles, y sobre tot en les dites y refrans. En la part política eren los pobles del Vallès essencialment lliures y independents, acabant per esser gayre bé tots de realench (1). Recordi-s, en prova d'això, lo nom de les *Franqueses*, que comprenien una gran extensió del Vallès, y lo de Llerona, *Liurona*, terra lliure, per més que alguns lo vulguen fer venir del nom del duch de Lorena.

A n'aquest mateix esperit se degué igualment que gayre bé totes ses principals poblacions nomenessin diputats a Corts (2); però aquests aventatges no devien estendre-s a totes les classes socials, quan entre elles figuraven los *pagesos de remensa*, que estaven subjectes a l'ignominiosa lley dels *mals usos*. Que aquelles eren abundants en el Vallès ho prova'l que la famosa lluita hi prengué tant peu y en ell fos aon se lliurés la més forta y última batalla, essent notable que fossin nombrosos los pagesos del Vallès que sortiren condemnats com a capdills en la sentència arbitral de Guadalupe, donada per Don Joan II als 21 d'Abril de 1486, y que tots ells fossin de les cases principals de la comarca.

Però aont el Vallès se distingí especialment fins a ocupar el lloch més distingit després de Barcelona, fou en la guerra contra en Joan II, de trista recordança pera tots els bons catalans.

Aixís el veyem alçar-se com un sol home als crits de «¡Visca Don Carles!» «¡Muiren los mal aconsellats!»; y quan, després de la mort d'aquell desgraciat príncep, la reina Joana Enríquez, la mala consellera de Don Joan II y madrastra del de Viana, se presentà en el Vallès, de pas pera Barcelona, el 26 de Maig de 1461, y tractà d'aturar-se a Tarrassa pera menjar, se li tancaren les portes, y sentí tocar a sometent. Volgué refugiar-se a Caldes de Montbuy, però fou treta de la mateixa ignominiosa manera als crits de *Muira la mala mare!*, y no tingué altre remey que fugir del Vallès y dirigir-se a Martorell, pera passar a Vilafranca. ¿Quina fou la comarca de Catalunya que rebé de semblant manera a la madrastra d'en Carles? Sols Barcelona y el Vallès, per desgracia. Si les altres comarques haguessin seguit lo nostre exemple, la causa de Catalunya hauria triomfat. L'ignominiosa expulsió de na Joana del territori del Vallès es un dels fets més capdals y que més caracterisen aquesta comarca.

Declarada la guerra, gran part de Catalunya se separà de l'obediencia d'en Joan II, donant la corona catalana a n'Enrich IV de

(1) Joan Baptista Galobardas: *Cataluña en la mano*.

(2) Coroleu y Pella: *Las Cortes Catalanas* (Barcelona, 1876).

Castella. Aleshores començaren una serie de fets favorables uns y contraris altres a nostres armes, qual teatre principal fou la comarca del Vallès, efecte de sa situació y decidit apoyo a la causa de Barcelona.

Aixís veyem, en lo mes de Setembre de 1462, a la reina Joana y al Comte de Foix, ab un exèrcit de 8,000 homes, francesos y gascons la major part, qui, havent deixat Girona, se n'entren pel Vallès, apoderant-se de totes ses viles y castells, després d'enèrgica resistencia. Però fou una victoria passatgera, perquè'l 28 de Desembre del mateix any ja fou reconquistat lo castell de Montcada, y'l de La Roca fins a 19 d'Abril de 1463, tornant a quedar el Vallès net d'enemichs.

La diplomacia conseguí lo que no havien lograt les armes, y féu renunciar a n'Enrich IV de Castella la corona catalana; però no's desanimaren per això'ls catalans, sinó que en son nom la Generalitat nombrà a n'en Pere, Condestable de Portugal, nét del comte d'Urgell, Jaume *el Desgraciat*. Baix la direcció d'aquest la guerra prengué un aspecte favorable als catalans; però aquesta vegada, no servint la diplomacia, se féu ús de la metzina, y el desgraciat Condestable morí en *la Casa Gran* de Granollers als 29 de Juny de 1466.

La lluyta no cedí, per això, y la corona s'entregà a Renat d'Anjou, de la familia real d'Aragó, emprenent-se am més coratge la lluyta. Granollers féu grans despeses pera reparar sos murs, aplegar quantitat de pólvora y material de guerra, puix eren coneguts los propòsits de Don Joan II d'invadir el Vallès y sitiar a Barcelona.

En efecte, l'any 1467 se posà al davant d'un nombrós exèrcit, y vengent los Concellers de Barcelona com s'aparellava pera anar a Granollers, donen avís als Jurats d'aquesta vila, en data del 16 de Febrer, pera que's guardin y defensin, prometent-los l'immediata ajuda de Bofillo de Judice y Bertran d'Armendariz, los qui tenien ordre de baixar de l'Empordà ab les tropes de son comanament(1).

Lo dia següent, 17 de Febrer, Joan II (qui desde Sant Cugat del Vallès havia partit a Sabadell, on per alguns partidaris seus li foren obertes les portes de la vila, amparant-se d'ella sense combat) se trobava senyor de Montmeló y d' altres poblacions del Vallès que no tenien ni muralles ni castells. Lo propri dia una esquadra

(1) En aquesta relació de la guerra contra Don Joan II seguim a l'erudit historiador Carreras y Candi (*Pere Joan Ferrer, militar y senyor del Maresma*).

de vuyt vaixells del rey Joan, en sa majoria genovesos, apareix a les guaytes de Montjuich ab intent de bloquejar per mar a la capital catalana.

Arribats los reforços de Bofillo y Armendariz, lo rey Joan emprèn forçosa retirada a Sant Cugat ab sos siscentos cavalls, on se fortifica, esperant l'arribada de son fill bastart, el Mestre de Calatrava, ab altres doscentos cavalls més. En eixa disposició estava'l primer de Març, damnificant a Barcelona, ja trencant-li l'aigua de la cequia y privant-la de moldre, ja per altres vies y maneres.

Suposem que en aquesta època'ls catalans perderen a Granollers, per més que positivament s'ignora la manera com lo fet succehí. A Pere Joan Ferrer li pertoca, en Juliol de 1467, l'empresa de retornar a obediencia de Catalunya a la dita vila, la qual tenia estretament sitiada. Com les forces de que disposava fossin insuficients pera cobrar-la, amurallada com era la vila, y segurament ben guarnida, los Concellers de Barcelona li trameteren un reforç de gent comanat per mossèn Bell-lloch. En lo dimars 3 d'Agost, Ferrer havia trobat medi de que alguns de la vila li franquejessin lo portal, y aquell mateix dia, a l'arribar lo dit Bell-lloch a son camp, lo vegé ja ensenyorit de Granollers.

Una vegada dins la vila, tractà de posar-hi ordre. Alguns habitants de Granollers, segurament los partidaris del rey Don Joan II, organisadors de la seva defensa y tal vegada causants de sa perdua, foren empresonats y portats a Barcelona y entregats pera sa guarda y custodia a Bofillo de Judice. Sis foren los empresonats, y entre ells tres dels jurats de la vila.

Pera poder avisar als pobles del Vallès la proximitat o vinguda d'exèrcits enemichs, s'havia establert un servey de guaytes o vigilancia desde'l cim de Sant Llorenç del Munt fins a les montanyes del Papiol. Devien contribuir a n'aquesta vigilancia tots los pobles del Vallès; més, a despit de la disposició del Llochtinent, aquests feren el sord, obligant-lo a dictar una ordre (19 de Setembre de 1469) disposant la multa de 20 florins d'or als que refusessin turnar en dita guayta. Un paragraf d'aquest document diu: «A memoria havem nos en dies passats per donar ordre a la bona custodia e defensa de totes aquexes provincies de lobreguat e de Vallès».

Un paragraf de la carta de Joan Matheu, síndich de Barcelona, als Concellers, enviada desde Girona, diu: «..... més valia que la gent darmes passàs per terres de enemichs, que no dels amichs; e que passant per Vallès, no podia res gonyar, e passant per los

enemichs molts lochs se darien; e es veritat que la gent darmes quey eren troben pler de passar per Vallès, e mes rahons hi feyen alguns catalans quey eran que no los francesos....» De lo qual se dedueix que'l Vallès se mantenia fidel a la causa catalana y estava net d'enemichs.

Lo duch d'Anjou morí en Desembre de 1470, y cansats los pobles de tantes lluytes y revoltes, començaren a retornar a l'obediencia de Don Joan II. El 14 d'Octubre de 1471 s'entregà Sant Cugat del Vallès; el 17 se rendí Sabadell «*sens colp ne costada*», segons expressió del *Dietari de la Generalitat*; y a pesar d'aquests fets, que no permetien tenir la més petita esperança als rebelats, Granollers no obrí ses portes a l'exèrcit real fins el 29 de Novembre; y el castell de La Roca s'aguantà fidel y en peu de guerra fins a principis de l'any següent.

Durant tota aquesta guerra civil la comarca del Vallès patí moltíssim: n'hi ha prou pera convence-s, ab donar una mirada al *Dietari de la Generalitat*; però, gracies a n'ella, Barcelona pogué resistir, perquè, d'haver seguit el Vallès l'exemple d'algunes altres comarques, que no es d'aquest lloch citar, la guerra no hauria durat tant.

El Vallès ha seguit sempre la causa més favorable a Catalunya. Aixís veyem que, quan Barcelona nega l'obediencia al rey Felip IV, qual *favorito*, el comte-duch d'Olivares, trencava les llibertats y institucions catalanes, el Vallès posa en moviment als seus decidits sometents; y la veu de la campana va de poble en poble, y al crit de *Via fòra, sometent!*, tots los vallesans se preparen pera defensar el país ultratjat, y Granollers es convertit en plaça d'armes.

Les planuries del Vallès s'estremeixen y retrunyen en Març de 1642 baix lo galop dels cavalls y les petjades dels homes de guerra. L'exèrcit català-francès, comanat per La Mota, presenta batalla prop de Mollet, a l'exèrcit castellà manat pel Marquès de Pobar. Lo combat fou terrible; los mosqueters de Barcelona y la cavalleria catalana fan prodigis de valor; se distingeixen los sometents del Vallès, de Vich y alta montanya; los castellans reculen, s'escampen y fugen, perdent més de 1,000 homes entre morts y presoners; y La Mota entra aquella mateixa nit triomfant a Granollers (28 de Març de 1642).

Davant d'aquest fet y d'altres de menys importancia, no pot negar-se que'l Vallès prengué part activa en la guerra dels Segadors.

No pot dir-se lo mateix respecte a la guerra separatista (1651), puix veyem al patriota Inos passar del Vallès a la Maresma pera veure si podia reunir lo socors que no havia trobat en el Vallès.

Lo mateix deu dir-se del pas dels francesos pel Vallès envers Barcelona (1697), puix no se cita cap resistencia o fet d'armes durant lo trajecte, sinó, al contrari, segons un curiós document transcrit per en Carreras y Candi (1), en les catorze lleugues que separen Girona de Barcelona, no rebé'l francès la més petita molestia ni oposició dels catalans.

No es d'aquest lloch l'esbrinament de les causes que motivaren aquesta passivitat: sols la citem pera demostrar que'l Vallès sempre ha obrat com un sol tot, tant en la pau com en la guerra.

A principis del sigle passat, quan Barcelona, sitiada per la host de Felip V, s'aprestava a la defensa, tots los pobles del Vallès s'aliaren pera reunir queviures y ajudar a la capital, molegant a l'enemich en quant ho permetien les circumstancies d'aquella lluita tant desigual, que acabà ab la perdua de les llibertats y institucions que tanta glòria donaren a Catalunya.

Som al sigle XIX, y de cop, al ple de la gran lluita del país contra'l primer guerrer y el primer exèrcit de l'època. Tots los pobles y comarques de Catalunya empenyaren sa vida, honors y riqueses pera defensar a la terra de l'ambiciós invasor. El Vallès patí molt, perquè com que'ls francesos no sempre podien passar per la carretera de la costa, per temor al foch de les embarcacions ingleses y espanyoles, y com per altra part devien necessàriament atravessar la comarca en ses expedicions desde Barcelona a Vich y Hostalrich, era indispensable que succehissin fets desagradables. D'aquí resulta que'ls vallesans agafaren les armes y organisaren en Granollers (20 de Juny de 1808) una junta pera sistematizar los procediments contra'ls francesos; y començà aquesta Junta ses tasques ab una calurosa proclama en que cridà a les armes a tots los pobles del Vallès. En Juliol del mateix any el general francès Chabran efectuà ab una forta columna sa expedició al Vallès, començà per vessar molta sanch pera atravessar lo cordó de some-tents de Montcada, una partida de coracers que envià a La Roca es destroçada per un grapat de paisans, entra a Granollers perquè l'han abandonat els seus habitants, deixant-lo desert, y li costa perdre 800 homes l'atravessar el Congost. En Octubre del mateix any són atacats los francesos junt a Sant Cugat del Vallès pel

(1) *Lo Castell de La Roca del Vallès.*

general espanyol Cadalgués; y en Sabadell, en Tarrassa, en Granollers, en Olesa, en Mollet, en cada poble, al peu de cada montanya, proven lo que valen los habitants infadigables y intrèpits d'aquesta comarca.

Però no tot foren jorns de gloria. El 17 de Desembre de 1808 tingué lloch la tant cèlebre com desgraciada batalla de Llinàs y Cardedeu, entre 22,000 francesos manats pel general Saint-Cyr y 7,000 catalans per D. Miquel Vives, qui eren part de l'exèrcit que sitiava als francesos de Barcelona y que sortiren a rebre a l'enemich que baixava desde Roses, després d'haver-se apoderat d'aquella plaça. Los francesos tingueren 1,400 baixes y 200 presoners, y'ls nostres 500 morts y 1,000 entre ferits y presoners. Aquesta acció, anomenada de Llinàs, fou l'única tinguda com desgraciada en el Vallès.

Pera reforçar més la resistència de la terra a la tropa estrangera s'organisaren l'any 1809, solament en el Corregiment del Vallès, 40 companyies de reserva, de 100 homes quiscuna, essent comissionat al fi d'organisar-les per comissió especial de la Junta de Defensa del Vallès, D. Esteve Pagès, vocal de la mateixa. Y això's féu de la següent manera: s'organisaren vuyt divisions de cinch companyies quiscuna. Les dues primeres companyies de la primera y segona divisió se formaren de gent de Granollers, Canovelles y Palou; les dues segones companyies de les dues dites divisions, dels de Corró de Munt, Corró de Vall, Llerona, Marata y Bell-lloch; les dues terceres companyies de les esmentades divisions, dels de La Garriga, Montmany, Vallcarcara, Tagamanent y La Mora; les dues quartes companyies de dites divisions, dels de Montmeló, Vilanova de la Roca, Orrius, La Roca y Santa Agnès de Malenyans; y les dues quintes companyies d'abdues mateixes divisions, dels de Montornés, Vallromanes, Martorelles, Sant Fost, Cabanes, Montcada y Rexach.

La tercera y quarta divisions se formaren aixís: ses dues primeres companyies, dels de Tarrassa y Quadra de Vallparadís (barri que avuy es el carrer de Sant Antoni, vulgarment conegut per de la Quadra); les dues segones, de la gent de Sabadell y Polinyà; les dues terceres, de la de Sant Pere de Tarrassa, Sant Julià d'Altura, Sant Quirse de Tarrassa y Sant Vicens de Junqueres; les dues quartes, dels d'Olesa de Montserrat, Viladecavalls y Quadra de Clarà; y les quintes, dels de Sant Cugat del Vallès, Serdanyola, Rubí, Ullastrell y Quadra de Valldaura.

La quinta y sexta divisions les constituïren d'aquesta manera:

ses dues primeres companyies, la gent de Sentmanat, Sant Esteve de Castellar, Sant Llorenç Savall y Matàdepera; les segones, la de Caldes de Montbuy, Palau y Plegamans; les terceres, los de Sant Feliu de Codines; les quartes, los de Gallifa, l'Ametlla, Riells, Bigues y Palaudaries; les quintes, los de Santa Eulalia de Ronsana, Llíssà de Munt, Llíssà de Vall y Parets.

Y, per fi, la sèptima y octava divisions, això es: ses primeres companyies, dels de Sant Celoni, Vallgorguina, Vilalba Saserra y Collsabadell; les dues segones, dels de Cardedeu, Llinàs, Alfàr, Sanata, Alcoll y Quadra de Vilalba; les terceres, dels de Vilamajor, Cànoves y Samalús; les quartes, dels de Santa Maria de Palautordera, Montseny, Campins y Fogàs; y les quintes, dels de Breda, Gualba, Viabrea y Riells, Montnegre ab sa baronia, Vilardell y Olsinelles.

¿Se vol una divisió més exacta de la comarca del Vallès? A l'invadir el francès nostra terra, existia ja la divisió de Corregiments. ¿Per què, donchs, no s'organisà la defensa segons la basa d'aquests? Perquè eren divisions purament administratives, sense cap fonament racional, y per això a l'esser rompudes desapareixien, fent lloch a les comarques naturals. Y de la mateixa manera'l dia en que'l regionalisme puga esbocinar a n'aquest monstre de la centralisació, reapareixeran les antigues comarques vives y caracteristiques com may.

En prova del valor que mostraren los pobles del Vallès en la guerra de l'Independencia, veyem que'l general francès Saint-Cyr envià una nota als habitants d'aquesta comarca, pregant-los no molestessin més a les tropes de Napoleon; però, decidits a sacrificar per la patria sos interessos y persones, donaren una famosa contestació semblant a n'aquells sentiments, contestació que en aquella època imposà als enemichs y que en tot temps formarà'l més hermós capítol de la seva historia. Veus-en-aquí alguns paragrafs:

«..... Los paisans del Vallès resistiran sempre la força ab la força, y, per més que tots sols no puguen sostindre-s en llurs pobles oberts y desarmats, s'atrinxeraran en les montanyes properes, seran ses valls los forts que'ls defensaran, y desde ells oposaran la més forta resistencia als vassalls de Napoleó primer.....

»No hi haurà medi de que no's valguin aquests naturals pera lliurar-se de l'invasió que pateixen: són molts los seus recursos, y may se rendiràn a un poder qui no'ls ha manifestat altre dret que'l de la força. Emul en valor y en constancia de tota Espanya, no s'apartarà jamay aquest partit dels nobles sentiments que respecta

la nació entera. El general Saint-Cyr y sos dignes companys podran tenir la trista gloria de no veure en tot aquest país més que un munt de runes, podran gojar-se passejant-se sobre'ls cadavres que sacrificuen al seu furor, però ni ells ni'l seu amo podran dir jamay que aquest partit del Vallès abaixa'l cap a un jou que justament combat la nació entera.—1.er d'Abril de 1808.--*Los paisans del Vallès.*»

Tirem un vel sobre les darreres guerres civils, puix sos records viuen prou en la memoria de tots y vessen encara massa sanch pera que creguem oportú fer-ne memoria.

NORBERT FONT Y SAGUÉ, PBR.

(Acabarà)

PIRENEU

(Acabament)

Avienus atribueix formalment lo nom de *Pirene* a un poble o port del golf de Lyó. Seguint lo litoral d'Espanya cap a la Galia, coloca la nació dels Indigetes després de Barcino, fins al cim de la «enfòra Pirene». Això's refereix a la serralada per la qual el Pireneu, a partir del Pic d'en Jourda (coll de Tourn a les Alberes), s'en va cap Espanya, finint pel promontori qual punta extrema es Cap de Creus.

Després dels Indigetes, Avienus senyala els Sordis.... Al límit de llur territori hi coloca *Pirene*, afegint que'ls Massalotes hi feyen sovint negocis importants. D'aon-se deduheix que Pirene's trobava a la vora del mar.

Sa situació deu, donchs, buscar-se de desde'ls voltants de Cerbère.

Les badies de Port-bou y Cerbère responen a l'indicació topogràfica d'Avienus, emperò no es així desde'l punt de vista comercial. En llochs escarpats, dites platges repugnen al tràfeh important que esmenta. Ve després Banyuls, qual badia ofereix grans aventatges per sa seguret y per la vall on se troba, y més, fòra de que no es probable que la vegetació actual representi la dels temps primitius, deu remarcar-se que a poca distancia del mar el sol s'enlaira considerablement y comencen les altes regions emboscades.

Després de Collioure s'extén la platja cap a l'estany de Salses o de Leucata. Avuy dia la sorra segueix el litoral del golf de Lyó, paralelament a una plana fèrtil, puix està formada de terrer d'aluvió cobert d'esplèndida vegetació.

Anc que aquesta no existís en l'època que'ns ocupa, era sens dubte la mellor part del territori dels Sordis. Ademés, es en dita plana on se troben els dos grans centres de població: Illiberris (Elne) y Ruscino (Castel-Roussillon). Lo primer poble, qual nom es evidentment íber, ens mena als primers temps històrichs.

La situació de Collioure a la vora d'aquesta plana ha fet que en Alart hi coloqués lo vell port de Pirene. L'antich nom de Collioure (Caucoliberris)—íber com Illiberris—seria, donchs, dels temps en que'ls Sordis, poble íber, ocupaven dit litoral. La badia de Caucoliberris hauria servit pera'l poble d'Illiberris.

Emperò M. Lenthéric, boy admetent que Caucoliberris devia esser lo port d'Illiberris, no creu acceptable l'identificació de Collioure ab lo port de Pirene. Segons ells, l'agrupament d'Elne y de la Tour Bas Elne formava'l poble íber d'Illiberris, a l'antiga desembocadura del Tech, que era abans a l'estany de Saint-Cyprien. Dita opinió se funda principalment en l'avançada de la vora de la platja a causa dels aluvions. Segons ell, Pirene era una colonia fenicia que, enrunada, fou rebastida pels Ibers en son mateix lloch, d'on son nom d'Illiberris, poble nou.

Vet-aquí les opinions emeses fins avuy pera identificar lo poble o port de Pirene.

ALFONS MEILLON

CRONICA DEL CENTRE

OCTUBRE DE 1904

SESSIÓ INAUGURAL

El dia 17 se celebrà la solemne sessió inaugural de les tasques de l'actual curs de 1904 a 1905.

Presidí l'acte D. César A. Torras, qui tenia a sos costats als representants de diferents entitats y corporacions barcelonines, entre elles les de l'Academia de Bones Lletres, Econòmica d'Amichs del País, Ateneu Barcelonès, Academia de Ciències, Institut Agrícol de Sant Isidro, Jochs Florals, Orfeò Català, Estudis Universitaris, Associació Arqueològica, Barcelonesa d'Amichs de l'Instrucció, etc.

Després de llegir-se la memòria redactada per en Alfons Par dels treballs realitzats durant l'any 1903, el vice-president del CENTRE, D. Joaquim Casas-Carbó, llegí'l discurs inaugural que li havia sigut confiat y que'l constitueix un hermós aplech d'impressions rebudes durant una excursió per l'extranger, acompanyat d'atinades consideracions sobre l'estat de cultura dels països visitats, comparant-los ab nostra desvalguda terra.

Clogué l'acte altre parlament del Sr. Torras, qui, després de donar mercès a tots els concurrents y a les representacions de les corporacions que honraren al CENTRE ab llur assistència, exposà la tasca a realitzar pel CENTRE EXCURSIONISTA, per lo que demanà l'esforç y la cooperació de tots sos socis.

CONFERENCIES

Dies 19 y 26.—La Secció Folk-lòrica ha organitzat una serie de conferencies que vindran donant-se 'ls dimecres de cada setmana. Les d'aquests dies estigueren a càrrech del president de l'esmentada Secció, D. Rosendo Serra y Pagès, qui desenrotllà'l tema: *Instruccions sobre l'anotació folk-lòrica*, baix el següent programa:

Importancia de l'anotació folk-lòrica.—Manera de fer-se.—Ordenació de treballs en la Secció.—Mètode que cal establir.—Divisions racionals y pràctiques del Folk-lore.—Agrupació de materies segons lo que'l poble diu, fa y creu.

I. Literatura tradicional popular (demoliteratura). *Novel·listica* (llegenda, rondalla, faula, cas).—*Paremiologia* (proverbi, aforisme, refrà, dita tòpica).—*Cansonística* (cançó, cançoneta).—*Acudit, Endevinalla, Embarbossament, Oració, Representació* (parlament, ball, passos, moixiganga, joch infantil).—*Particularitats idiomàtiques* (equivoch, frase substituïda, resposta feta, imprecació, eufemisme, fàstich, locucions, frase proverbial, comparança, qualificació, motiu, onomatopeya, glosaris infantil y de la gent de mal viure).

II. *Usos y costums* (ethologia). A) *Vida familiar. Necessitats naturals* (aliment, vestit y habitació).—*Successió de la vida* (naixença, infantesa, joventut, matrimoni, vellesa, mort).—B) *Vida social. Bases de la Societat* (família, propietat, religió).—*Organisació social* (cultura, riqueses, festes).

III. Creencies y supersticions (hierologia)—A) *Sagrades* (còsmogonia, teografia, hagiografia).—B) *Profanes* (astronomia, climatologia, geografia, historia natural, historia, agricultura, medicina, economia, dret, religió y moral, prejudicis científichs).—C) *Sobrenaturals* (ciencies ocultes; sers, poder i influencies sobrenaturals).

Dia 21.—*De Bagà a Camprodon per la carena pirenenca*, ressenya feta pel doctor D. Joseph Armangué d'aquesta interessant excursió montanyenca, quals hermoses encontrades foren descrites en forma molt agradable y pintoresca. Acompanyà aquesta conferencia la projecció de

gran nombre de vistes fotogràfiques tretes pels senyors Torras, Valeri y Victory.

Dia 28.—El nostre president, Sr. Torras, llegí la seva ressenya de la *Excursió a Roca Colom y comarcada de Concròs*, acabada descripció d'aquesta regió pirenenca. Anà acompanyada tant interessant ressenya d'una triada serie de clixés fotogràfics dels senyors Torras y Patxot, que foren projectats després de la mateixa.

CURSOS

Dins les tasques del CENTRE EXCURSIONISTA que aquest ha vingut realisant, aquest any hi han sigut introduïts els dos cursos de Geologia Dinàmica y Estatigrafia y Geografia Física, encomanats respectivament als doctors en Ciències Mossèn Norbert Font y Sagué y D. Francisco Novel·las. Abdós cursos, que fins avuy s'han vist concorreguts en extrem, venen donant-se'ls dimars y dijous de cada setmana.

També cada dissabte'l nostre benvolgut consoci D. Rossendo Serra y Pagès dona les conferencies continuació del *Curs de Literatura Catalana* que comença la darrera y prop-passada anyada.

Pel poch espay de que disposem en aquestes planes, sols donarem compte d'aquests notables y variats cursos publicant el programa de cada lliçó.

CURS DE GEOLOGIA. — Dimars dia 18. — Introducció. — Definició de la Geologia. — Historia del desenrotllament d'aquesta ciencia. — Aplicacions de la Geologia. — Exposició del mètode geològich. — Plan de l'assignatura. — Lliçó 1.ª Geodinàmica externa. — Principi de l'acció atmosfèrica. — Influencia de la secada. — Deserts. — Velocitat y transports del vent. — Acció del vent sobre les roques. — Dipòsits formats pel vent. — Los deserts y la direcció del vent. — Dunes. — Sa formació y desenrotllament. — Dunes marítimes. — Dunes continentals. — Acció del llamp. — Fulgurites.

Dia 25. — Lliçó 2.ª — Acció de l'aigua. Erosió. — Efectes mecànichs de l'aigua corrent. — Regles de l'erosió per l'aigua corrent. — Aplanament de les vessants. — Modificacions d'una corrent. — Torrents. — Rius. — Inundacions. — Accident del curs dels rius. — Efectes topogràfichs de les corrents. — Formació de les valls y de les gorgues — Transports de les corrents. — Aluvions.

Dia 31. — Lliçó 3.ª — Denudació soterrania. — Genèsis de l'aigua soterrania. — Lleys generals d'hidrologia soterrania. — Règim de l'aigua soterrania y de les fonts. — Busca y aprofitament de les fonts. — Pous artesiàns. — Rius soterranis. — Formació de les coves. — Avenchs. — Eslàviçaments y esfontraments de terrers.

Aquestes lliçons van acompanyades d'exemples gràfichs per medi de projeccions fotogràfiques.

CURS DE GEOGRAFIA FÍSICA. — Dia 20. — Definició y límits de la Geografia Física. — Ullada preliminar a l'Univers; estrelles; nebuloses. — Sistema solar; situació, dimensions, teories de formació.

Dia 27. — Lliçó 2.ª — La Terra. — Datos astronòmichs sobre d'ella; moviment; sa demostració pel pèndul; dimensions; densitat. — Figura de la terra. Deducció d'aquesta figura per medi d'operacions geodèsiques.

Els exemples d'aquesta assignatura també's presentaren per medi de projeccions fotogràfiques.

CURS D'HISTORIA DE LA LITERATURA CATALANA. — Lliçó XVI, día 22 Octubre. — Consideracions generals sobre la Literatura Catalana en el sigle XVI.

Ullada política de la Confederació catalano-aragonesa. — *Estat moral y religiós.* Divisió de l'Església. — Heretgies (begarts, visionaris). — Supersticions (alquímia, astrologia, dimonologia, fi del món i l'anticrist). — Abusos reials y feudals. Aixecament dels remenses. — *Cultura general.* Les corts d'en Jaume II y Blanca d'Anjou, d'en Pere del Punyalet y d'en Joan I l'*Aymador de la gentilesa.* — Estil ojival. Industries sumptuaries. — Universitats y Estudis. Els homes de ciència: Ramon Llull, Arnau de Vilanova y Joan de Peratallada. Exploradors y cartògrafs. — Comerç ab Llevant. — Catalunya potencia naval. — *Estat de la llengua catalana.* — *Bon gust literari.* Homes de lletres aplegats en la cort d'en Joan I. — *Influencia dels clàssichs.* Autors més coneguts y traduccions fetes en català. — *Estudi de la prosa en aquest sigle: cronistes, flosops, moralistes, religiosos, didàctichs y novel·layres.*

Per lo avençat de l'hora, va deixar l'estudi de la poesia pera una de les conferències pròximes.

Lliçó XVII, 29 d'Octubre. — Fra Francesch Eximeniç. — Valor de l'obra d'Eximeniç. — Datos biogràfichs. Part que va pendre en favor de Benet XIII. — Obres que va fer: *El Crestià.* Idea d'aquesta notable enciclopedia. — Anàlisis dels tres primers llibres y del dotzè. — *Vida de Crist.* — *Llibre dels Angels.* — *Llibre de les Dònes.* — *Scala Dei.* — *Pastoralis.* — *Tractat appellat de doctrina compendiosa de viure justament,* etc. — *Cercapous.* — *Art de ben morir.* — Altres obres que se li atribueixen. — L'Eximeniç com a folklorista. Llegendes y exemples. — Lectura de troços escullits del *Crestià* y d'altres. — Observacions respecte al llenguatge.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.